

.....
 російської тюрм народів, пам'ятаймо, що самотньою силою, що зможе нас визволити від «визволителів» – це українська національна революція, оперта на озброєній силі українського народу!» [18, арк. 21; 19, арк. 1].

Друкований орган УНДП «Земля і влада» мав розділ, який містив матеріали УПА(Б-Б). Сам Т. Бульба-Боровець був автором ряду статей часопису та продовжив тут започатковану в пресовому органі Поліської Січі – газеті «Гайдамака» – рубрику «Лісова пошта» у формі «Листа Гаврила Обруча до Гітлера». Газета, окрім інформаційного, несла важливе пропагандистське значення і нелегально поширювалася, головним чином, серед місцевого населення Рівненської та окремих регіонів суміжних областей [20, с. 43].

Таким чином, у першій половині 1943 р. з метою політичного та ідеологічного протистояння ОУН(Б) Т. Бульба-Боровець спільно з іншими українськими національно-визвольними силами створює Українську національно-демократичну партію, яка, незважаючи на принцип позапартійності збройних підрозділів бульбівців через їх підпорядкування еміграційному Уряду УНР, стала політичною надбудовою для УПА(Б-Б). Лівополітичні ідеї бульбівської УПА та її позиція двофронтової збройної боротьби отримали широке відображення в демократичній політичній програмі УНДП як партії українських трудящих міста і села. Партія стала засобом ідеологічної та політичної сомоідентифікації збройних формувань УПА(Б-Б), їх організаційної незалежності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941–1944 рр.) – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 260 с.
2. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / Дзьобак В. В., Льюшин І. І., Касьянов Г. В., Кентій А. В., Кульчицький С. В. – К.: Наукова думка, 2005. – 496 с.
3. Кентій А. «Отаман Тарас Бульба» // Політика і час. – 1992. – № 4. – С. 72-79.
4. Сергійчук В. Організатор «Поліської Січі» // Військо України. – 1992. – № 1. – С. 75-80.
5. Стельникович С. В. Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця: історичний нарис. – Житомир: Житомирська обласна друкарня, 2007. – 217 с.
6. Стельникович С. В. Ідейно-політичні засади та практика українського національного руху опору Тараса Бульби-Боровця (1941–1944 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2008. – 256 арк.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп. 70. – Спр. 874. – 11 арк.
8. ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп. 1. – Спр. 254. – 142 арк.
9. ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп. 1. – Спр. 1348. – 256 арк.
10. ЦДАГО України. – Ф.70. – Оп. 1. – Спр. 1. – 214 арк.
11. ЦДАГО України. – Ф.70. – Оп. 1. – Спр. 2. – 193 арк.
12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 22. – Спр. 78. – 29 арк.
13. Гришко В. Карби часу: Історія, література, політика. Публіцистика. У 2 т. Т. 1. (1946-1952). – К.: Смолоскип, 1999. – 868 с.
14. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. – Вінніпег: Волинь, 1981. – 326 с.
15. ЦДАГО України. – Ф.105. – Оп. 1. – Спр. 37. – 149 арк.
16. Земля і влада. – 1943. – червень.
17. Гіряк К., Чуйко О. Фронт Української Революції (Причинок до історії збройної боротьби Волині). – Торонто – Онтаріо: Волинь, 1979. – 45 с.
18. ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп. 4. – Спр. 358. – 76 арк.
19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.3833. – Оп. 1. – Спр. 107. – 10 арк.
20. Філоненко П. Збройна боротьба на Волині: Споми́ни учасника. – Вінніпег: Волинський видавничий фонд. – 56 с.

УДК: 94(477.43/.44)»1941/1944»

А.І. Петрова

**ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ В
 РЕЙХСКОМІСАРІАТІ «УКРАЇНА» (НА МАТЕРІАЛАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ТА
 ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

У статті розглядаються характерні риси окупаційної політики фашистської Німеччини в Рейхскомісаріаті «Україна» в роки Другої світової війни. На основі документальних, літературних, архівних джерел досліджено особливості її втілення на території східного Поділля, а саме у Хмельницькій та Вінницькій областях. Проаналізовано динаміку розвитку та методи втілення окупаційною владою національної, економічної, соціальної, культурної політики.

***Ключові слова:** Друга світова війна, Рейхскомісаріат «Україна», Поділля, окупаційний режим.*

Дослідження Другої світової війни з часом все більш ускладнюється, розглядаються нові категорії, різні аспекти. Великий інтерес викликають питання, пов'язані із життям людей, що опинилися на захопленій ворогом території. Сьогодні вкрай важливо, характеризуючи період окупації, оперувати не загальними категоріями та абстрактними поняттями, а спробувати побачити конкретну людину, дослідити обставини, в які вона потрапила, та зрозуміти її стан.

Серед питань, що стосуються історії Великої вітчизняної війни, на сучасному етапі розвитку історичної науки все більшої актуальності набувають питання, пов'язані, зокрема, із особливостями, відмінностями та специфікою окупаційної політики в її регіонально-територіальному вимірі, соціально-економічній, етнонаціональній, культурній, релігійній, освітній сферах. Сприятливі тенденції започатковуються в дослідженні не тільки німецького, а й румунського та угорського окупаційних режимів, відповідно, у Трансністрії і на Закарпатті, що були встановлені в Україні.

Історіографію проблеми за походженням можна поділити на радянську, зарубіжну та сучасну вітчизняну літературу. Ще в роки війни та у перше повоєнне десятиріччя розпочалося вивчення історії Другої світової війни, даючи нащадкам, попри ідеологічне забарвлення, фактологічний матеріал. Ю.Сливка, В.Коваль, В.Король, М.Сергійчик наголошують, що суттєвим недоліком радянської доби було заперечення праць зарубіжних істориків М.Косика, Дж.Амстронга, А.Далліна, І.Каменецького. Новий період історіографії розпочався одночасно з процесами реформування радянського суспільства і характеризується спробами аналізувати перебіг подій з нових позицій. Відновлення ж державної самостійності України створили умови для відтворення правдивої картини трагічних подій Другої світової війни. Доступ до засекречених раніше архівних джерел та літератури дає можливість оцінити їх по-новому. В 90-х рр. з'явилися статті та узагальнюючі публікації, написані з використанням нових документів, що стали кроком до поглибленого вивчення правди (М.Коваль, М.Швагуляк, Т.Першина, Д.Лавришук, А.Боляновський, І.Ветров, П.Рекотов, Ю.Ніколаєць, Ю.Волошин, О.Лисенко, В.Ленська). Останнім часом дослідники розкривають і регіональну специфіку окупаційного режиму. Це праці І.Тарнавського про особливості окупаційного режиму на Донбасі, В.Абакумової – на Луганщині, В.Несторенка – безпосередньо у військовій зоні, І.Фостія – у Північній Буковині та Хотинщині, В.Офіцинського – в Галичині.

Після вторгнення на територію України гітлерівці розпочали реалізацію розроблених до початку агресії планів, згідно з якими передбачалося впровадження тут територіального поділу, адміністративного устрою і організації влади. Окуповані області були поділені на дві частини: зону цивільного і зону військового управління. Українські землі, де здійснювалося цивільне управління, були «поділені» між польським генерал-губернаторством, Румунією та рейхскомісаріатом «Україна».

Так, Поділля, як історико-географічна область України, що займає басейн межириччя Південного Бугу і лівих приток Дністра і охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької, частково Тернопільської областей, було включено одночасно до трьох зон. Хмельницька область та частина Вінницької області – до рейхскомісаріату «Україна», Західне Поділля, а саме частина Тернопільської області – до дистрикту «Галичина», який було приєднано до Польського генерал-губернаторства, південні райони Вінницької області передано під управління румунської окупаційної адміністрації і включено у зону, яка отримала назву «Трансністрія» [1, с.31].

Після вторгнення на територію Поділля гітлерівці приступили до реалізації своїх планів, згідно з якими передбачалося впровадження тут нового територіального поділу, адміністративного устрою й організації влади, як і в інших регіонах України.

Особливість даної проблематики полягає у тому, що історія Поділля часів Великої вітчизняної війни вивчалася через призму історії всієї України. В більшості джерел Поділля розглядається, як єдина територія, де «нова влада» впорядковувала все на свій розсуд. Але єдиним воно в роки німецької окупації не було. В кожній зоні окупації були свої особливості. Вони стосувалися функціонування структур та органів цивільної адміністрації, воєнно-економічної політики Німеччини та Румунії на захоплених територіях, зокрема аграрної політики окупантів та соціальних аспектів «нового порядку» у 1941-1944 рр.

Автор поставив собі за мету проаналізувати на фактичному матеріалі Подільського регіону політику та практичні дії нацистського окупаційного режиму в рейхскомісаріаті «Україна», що включав більшість окупованих німцями українських земель, в тому числі Хмельницьку та більшу частину Вінницької області. Рейхскомісаріат «Україна» було створено 20 серпня 1941 р. А 10 жовтня 1944 р., у зв'язку з поразками Німеччини на східному фронті, його було офіційно ліквідовано [2, с. 29].

Окупаційний режим у рейхскомісаріаті передбачав використання певних елементів, які мали надати йому національного забарвлення, а саме: визнання української мови нарівні з німецькою як офіційної мови, запровадження карбованця, утворення української допоміжної поліції тощо [3, с. 342]. Насправді концепція Рейхскомісаріату трактувала Україну виключно як географічне, а не як політичне чи національне утворення. Влада була зосереджена у руках Еріха Коха, якого було призначено рейхскомісаром України. Адміністративна влада всіх рангів діяла у відповідності із інструкціями Гітлера, Розенберга та інших представників німецького керівництва [3, с. 200-201].

У адміністративному відношенні рейхскомісаріат поділявся на шість генеральних округів: «Волинь-Поділля», «Житомир», «Київ», «Дніпропетровськ», «Миколаїв» і «Таврія», які очолювали генеральні комісари. Керівників генеральних округів призначав особисто Гітлер. Генеральні округи ділилися на «крайзи», ними завідували «гебітскомісари», що охоплювали по 4 райони. У більших містах були штадткомісаріати. Місцева адміністрація складалася з районних управ, глав міських управ і сільських старост, яких затверджували і мали над ними нагляд «гебітскомісари» [3, с. 201]. Так, українська допоміжна поліція вербувалася шефами районів і головами управ міст, вона підпорядковувалася німецькій поліції і цивільній владі Рейхскомісаріату України.

При міських управах діяли адміністративний відділ, що виконував функції поліції, земельний відділ, через який нова влада впроваджувала свою політику в галузі сільського господарства, бюро чи відділ праці, що здійснював примусову мобілізацію населення не тільки до Німеччини, а і на рідній землі.

Німці співпрацювали з місцевим населенням, залучаючи його до роботи у військово-поліцейській та адміністративно-господарській системі органів управління. Так була створена Українська допоміжна охоронна поліція. На кожних 500 чоловік населення на селі припадав один охоронник (шуцман), чоловік у віці від 20 до 40 років, до переліку повноважень якого входило: перевірка дворів, виклик людей для виконання державних зобов'язань, вилучення втікачів, проведення обшуків [4, арк. 1-3]. На чолі органів «місцевого самоврядування» в округах, районах, містах стояли бургомістри, в селах – старости [5, арк. 12]. На цих посадах нова влада хотіла бачити осіб, в лояльності яких не потрібно було б сумніватися. Обирали, як правило, із тих, хто постраждав від радянської влади і мав би вороже до неї ставитися. Але навряд чи можна говорити про лояльне ставлення місцевого населення до «нової влади» та готовність співпрацювати з окупаційними органами управління. У більшості людей, заручників обставин, іншого виходу не було.

У Рейхскомісаріаті «Україна» скасовувалось кримінальне право радянської влади і впроваджувалось німецьке. У цивільних процесах мали бути застосовані німецькі легальні норми. Так, існувало як німецьке, так і так зване «власнокрайове» судівництво, що вводилось для ненімецького населення навесні 1942 р. Діяли також німецькі суди, які були судами першої інстанції у кримінальних і цивільних справах, де фігурували німецькі громадяни або етнічні німці. Численні справи вирішував гебітскомісар адміністративним шляхом [6, арк. 39-52].

Але нова влада не давала достатньої юридичної опіки місцевому населенню, що проживало в Рейхскомісаріаті «Україна», особливо це стосувалося сільських мешканців. Так, юридичні норми були зафіксовані, а за їхнє виконання нова влада не поспішала відповідати.

Вступаючи до міста чи села, німці зразу проводили реєстрацію місцевого населення. Погрозою бути покараним завершувалося розпорядження окружного комісара Еггерса, де

.....
пропонувалося всім районним старостам провести не пізніше 6 жовтня 1941 р. реєстрацію всіх жителів у віці від 14 років. [7] Реєстрація проводилась по двох списках. До списку «А» були потрапляли громадяни, які проживали в населеному пункті до 22 червня 1941 р., до списку «В» заносили євреїв, іноземців, а також тих, хто з'явився вже після 22 червня 1941 р., члени Комуністичної партії та особи, звільнені з лав Радянської Армії. Як було зазначено в наказі єврейському населенню міста Кам'янець-Подільського від 8 серпня 1941 р., євреї мали носити на правій руці пов'язку із жовтою зіркою та колом. Жителям інших національностей заборонялося вітатися з євреями [8, с. 41].

Обов'язкові перепустки передбачались при переїзді через внутрішні кордони, що знайшло своє відображення у наказі в справах малого прикордонного руху [9].

Щодня, окрім преси, накази, розпорядження, постанови та оголошення військового коменданта, бургомістра, міського голови можна було побачити на стінах будинків, телеграфних стовпах та парканах.

Міська управа Вінниці, наприклад, видала розпорядження про перейменування вулиць, площ, що носили назви, пов'язані із радянською системою. Віднині проспект Леніна ставав Українським проспектом, вулиця Червоних партизан – вулицею Панаса Мирного, вулиця Дзержинського – вулицею Івана Мазепи тощо [10]. У газеті «Український голос» від 6 червня 1943 р. суворо заборонялося вживати стару назву «Кам'янець-Подільська область», натомість мала вживатися лише нова назва – «Проскурівська округа» [11]. Комуністичну літературу необхідно було здати у триденний строк міській управі для знищення.

Наказом німецької комендатури м. Проскурова цивільному населенню заборонялося виходити із своїх помешкань з 21 години до 5 години ранку [12]. За появу на вулицях у заборонені години – розстріл [13, арк. 205]. Без особливого дозволу місцевої влади жителі міст та сіл не мали права ходити із одного населеного пункту до іншого. Перепустки видавалися бургомістром, старостою або начальником поліції. З 1 вересня 1943 р. були передбачені нові особисті посвідки особам, починаючи 12 років життя [14, с. 215].

Розстрілом мали бути покарані ті, хто буде помічений на залізничних коліях. Розпорядженням гебітскомісара територія шириною в 300 м обабіч залізниці була оголошена забороненою зоною, а охороні та поліцейським постам давалося розпорядження «стріляти без попередження в усіх, хто буде знаходитися в забороненій зоні» [15, арк. 89].

Під час окупації нова німецька влада розпочала впровадження плану пограбування економіки Поділля задля покращення німецької економіки. Вже у ході війни 6 вересня 1941 р. була видана директива про вивезення сировини з окупованих східних областей, щоб використати у німецькій військовій промисловості [16]. «Вінницькі вісті» 17 вересня 1941 р. надрукували обов'язкову постанову, в якій йшлося про наступне: все майно фабрик, заводів, все, що вціліло на складах, у склепах, установах і приватних квартирах, оголошується державною власністю [17, арк. 120].

На початку листопада 1941 р. фашистське керівництво остаточно накреслило «Загальні основи економічної політики в окупованих східних областях». У перспективі гітлерівці прагнули використовувати ці території як колонії. На цих землях вони хотіли запровадити лише видобуток сировини та її переробку. В умовах воєнного часу задля досягнення перемоги це було необхідно фашистам. Легка ж промисловість та виробництво товарів широкого вжитку не заслуговували на увагу. Єдине, на що спромоглася нова влада, так це утворення ремісничих колективних виробництв (артілей). 7 березня 1942 р. побачило світ розпорядження про новий лад у дільниці ремесла [18].

З практичних міркувань кооперативна організація «Укоопспілка» була залишена в українських руках. До кола дозволених їй видів діяльності відносили: торгівлю, громадське харчування, заготівля сільськогосподарської продукції, утримання підсобних господарств, організацію кулінарної майстерні тощо. Ця інформація міститься у звіті Вінницького міського споживчого товариства за січень 1941 р. [19]. Але в кінці 1942 р. за організаційною структурою українським залишалося управління в «Укоопспілці» лише на рівні районів, а організацію загалом перетворено на німецьку торгову інституцію. Низька собівартість продукції при збереженні низького рівня життя місцевого населення. Цей принцип економічної політики німецької влади був актуальним у Рейхскомісаріаті «Україна».

Певний період водночас з рейхсмаркою в обігу перебували радянські гроші за курсом 1 марка за 10 крб. Грошові знаки друкувалися Центральним Емісійним Банком України в м. Рівне з березня 1942 р і були в обігу лише на окупованій німцями території України паралельно з

рейхс- та окупаційними марками. У місцевих газетах регулярно друкувались оголошення про обмін радянських грошових знаків [20].

Нові правителі обіцяли роздати селянам землю для самостійного господарювання. У листівці зі зверненням гебітскомісара до населення Антонінської округи говорилося: «...Будьте вдячні за те, що загинула колгоспна система» [21, арк. 281-282].

Так, на Поділлі, значна частина якого перебувала у складі Рейхскомісаріату «Україна», запроваджувався «новий порядок» землекористування. Господарські положення регулярно друкувались у газеті «Український голос». З 1942 р. земля мала перейти в одноосібне користування, а з 1943 р. – у приватну власність. У зв'язку з цим, в 1943 р. загальні двори мали бути ліквідовані [22, арк. 1,46]. Проте через зміну становища на фронтах цього не відбулося. Взагалі, чим гірше йшли справи на фронті, тим жорсткішим ставав окупаційний режим, тим більше грабувалось населення та ресурси краю.

Присадибна ділянка в 1 гектар припадала на кожний двір і не підлягала державним поставкам. Колгоспи були перетворені на громадські господарства, колгоспне майно було оголошено німецькою власністю. Разом з тим, «Вінницькі вісті» від 13 травня 1943 р. друкували наступне: «Якщо збір, наприклад, городини з громадського господарства був недостатнім, поставки здійснювались з одноосібних та присадибних господарств» [23, арк. 1]. Всім розкуркуленим мало повертатися житло, господарські споруди, сільськогосподарський інвентар, земля, сади.

У відповідності із положенням про новий землеустрій, всі, хто мав інвентар та тяглову силу, мали можливість переселятися на хутір для ведення самостійного господарства. На кожного члена сім'ї припадало 0,35 га ниви. Але якщо родина була не в змозі її самотужки обробити та не виконувала податкових зобов'язань, землю забирали. Плани посівних площ і поставок для громадських господарств затверджували рай управи [24, арк. 13]. За невиконання поставок або несвочасне їх виконання чекало покарання як за саботаж [25]. Існували і плани вивозки лісоматеріалу загальними дворами, і плани молокопоставок, за невиконання якого можна було залишитись без корів [26, арк. 80].

Багато податків збиралося зерном, м'ясом, яйцями, сіном, соломою, вовною, капустою, молоком тощо. 30 вересня 1941 р. вийшла постанова «Про запровадження на території визволеної Вінницької області податків: національного і поземельного». 3 марки або 30 крб. – одноразовий національний податок і 5 марок або 50 крб. з 1 гектара – поземельний податок. Про це 5 жовтня 1941 р. написала газета «Вінницькі вісті». Був запроваджений грошовий податок з кожного працездатного, з двору [27]. З собаки він становив 150 крб. річно, а з кожної наступної собаки – по 300 крб. [28, арк. 5].

Прибутковий податок для загального двору складав 6% і підлягав сплаті у чотири терміни. Податок з гектара землі складав 2 ц гречки, 11 ц картоплі або 4 ц пшениці. Від кожної корови здавали 300 л молока, 200 яєць з двору, 32 кг м'яса з двору, гуся та двох курок. Податок з поліції та старост розкладався на всіх жителів. Управлінські апарати утримувалися за рахунок зібраних з населення податків. Збиралися податки під страхом розстрілу [29, арк. 29]. Розраховуючи розмір податків, нова влада спиралася на «Тимчасове розпорядження Рейхскомісара для України» від 27 листопада 1941 р., в якому говорилося, що «всі советські постанови, розпорядження про побирання податків мають тимчасову силу і надалі» [30]. Змінювати щось на краще для нових громадян великої Німеччини окупаційна влада наміру не мала.

Для міських жителів була введена обов'язкова трудова повинність. У додатку до «Урядового вісника» № 12 за 15 червня 1943 р. йшлося про введення обов'язкової праці в зайнятих східних теренах. Працювати мали всі працездатні від 16 до 60 років [31, арк. 102]. Біржа праці вирішувала питання призначення на роботу, переходу з однієї роботи на іншу. Заступництво в обов'язку праці не допускалося. За невихід на роботу робітник залишався без трудового пайка, на нього накладався штраф або примусові роботи. Про це йшлося у друкованому органі Кам'янець-Подільської міської управи «Подільнин» за 3 червня 1943 р. Робочий день тривав 8 годин, існував 54-годинний робочий тиждень з одним вихідним днем на тиждень [31]. Євреям та жінкам платили із розрахунку 80% основної зарплати робітників інших національностей чоловічої статі [32, арк. 1-2]. Облік праці в громадських господарствах на 1942 р. залишався в таких же нормах, що існували до 22 червня 1941 р. (оплата на 1 трудовий день – не більше 2,5 кг, для трактористів – 3 кг хліба) [33].

Постачання міста відбувалося за картковою системою. За неправдиві відомості при оформленні продуктових талонів несли адміністративну відповідальність, а саме штраф у розмірі 1 000 крб. [34, арк. 67]

У відповідності із нормами видачі продовольства населенню, в 1942 р. непрацездатні жителі на місяць мали отримувати 4,5 кг хліба, працюючі – 6 кг. Діти до 7 років отримували додатково 1 кг манки, 300 г цукру, 1 кг повидла, 250 г мила. Жирів, м'яса та солі непрацездатні та діти не отримували. [35] Як бачимо, продуктів, навіть, для напівголодного існування було недостатньо. До того ж цих норм, як правило, не додержувались, і, як свідчать джерела, частими були перебої через першочергове постачання військовим частинам і робітникам підприємств, важливих в умовах війни.

На базарах дозволявся продаж продуктів у визначені дні за встановленими цінами. Продаж краму широкого вжитку, який завозився з західноєвропейських країн, реалізовувався також у приватних крамницях та у крамницях управ. Продукти на базарі були вкрай дорогими. І це при середній заробітній платі робітників в 200-300 крб., а службовців – 250-350 крб. на місяць [36, арк. 55].

За розпорядженням Рейхскомісара від 7 квітня 1943 р. сіль, сірники, спирт, посуд, одяг, канцелярські вироби можна було одержати без грошей, здаючи на плодоовочеві пункти як вирощену на присадибній ділянці продукцію, мед, інші продукти харчування, так і зібрані в лісі гриби, ягоди, яблука, груші. При цьому грошова вартість продуктів переводилась у пунктовартість. На кожних 10 крб. припадала певна кількість пунктів. Для прикладу, жіноче пальто – 1 200 пунктів, пара шкарпеток – 120, відро – 50, 200 г мила – 60 [37, арк. 178]. Але після здійснення обов'язкових поставок і сплати податків мало що залишалося. Зайвих продуктів у населення не було і надія на можливий обмін була невелика.

Санітарно-медичні послуги існували в дуже обмеженому вигляді. При окружних гебітскомісаріатах окупаційна влада створила медичні відділи. Для цивільного населення функціонували окружні та районні лікарні, для амбулаторного лікування – поліклініки та медпункти. Але їхня кількість і штат залежав від волі окружних комісарів, тобто загальних вимог і норм не дотримувалися. Медична допомога населенню надавалася за плату. Медична консультація коштувала 1 крб., виклик до хворого – 6 крб., огляд – 3 крб.. Надання безкоштовних медичних препаратів також не передбачалося. [38, арк. 67]

На медичні заклади краю цивільна влада поклала завдання профілактики захворювань населення. Особливо владу турбувала ситуація з інфекційними захворюваннями. При потребі запроваджувався карантин. Збережене українцю здоров'я не дасть зірвати поставки продовольства, не виникне проблеми із виконанням плану на заводі, не буде загрози зараження і для самих представників нової влади.

У роки окупації активізувалось релігійне життя. Німецька влада прагнула продемонструвати відмінність її політики від антирелігійних кампаній радянських часів. Провідну роль у подільській частині Рейхскомісаріату «Україна» відігравали православна та римо-католицька церкви. Німецька влада дещо толерантніше, ніж радянська чи польська, ставилася до вірувань українців, наче йшла назустріч їхнім звичаям і душевним потребам. Але свободи церква не мала. Православні та католицькі священики повинні були обов'язково отримувати дозвіл на відправу церковної служби та релігійних обрядів. Про це зазначено у наказі №1 гебітскомісара Дунаєвської округи від 13 жовтня 1941 р. [39].

Нацистська політика виявлялася в обмеженні загальної освіти до чотирьох класів народної школи, скороченні вищих щаблів освіти до вузько спеціалізованих практичних фахів, забороні «Просвіт» (хоча спочатку, на противагу радянській владі, нова німецька влада давала їм можливість функціонувати), закритті наукових установ, бібліотек і музеїв та їх пограбуванні, жорсткій цензурі місцевої преси (її видавали німці і сьогодні марно шукати в ній правдиве відображення життя), контроль репертуару театрів тощо.

Ще на першому етапі окупації німецька пропаганда оголошувала про «добровільний набір» бажаючих працювати в Німеччині. За працю –продовольство, квартири, гарна заробітня плата. Але вже в 1942 р. «Дунаєвські вісті», наприклад, друкують інформацію про реєстрацію населення Дунаєвського гебіту, що підлягало вивезенню до Німеччини. Мова йшла і про план: 1000 осіб, з них 300 жінок, різних професій, віком від 14 до 60 років [40]. Сім'ям, члени яких виїхали до Німеччини, обіцяли грошову допомогу у розмірі 130 крб. на місяць. У протоколі райуправи Погребищенського району Вінницької області міститься наступна інформація: з

квітня 1942 по червень 1943 р. за 299 осіб сім'ям виплачено 116 610 крб. Підрахунки щомісячної виплати кожній родині аж ніяк не дають задекларовані 130 крб. [41, арк. 15].

У розпорядженні Летичівського гебіткомісара до керівників місцевих органів влади про надання грошової допомоги від 27 лютого 1943 р. йшлося про те, що грошову допомогу слід надавати лише у тому випадку, «коли б члени сім'ї без неї впадали б у нужду». Тепер сама влада мала визначити тих, кому належало допомогти [42, арк. 36]. У цьому ж 1943 р. «Український голос» (Проскурівський часопис для міста і села) після оголошення про призов робочої сили друкує застереження: «хто не зголоситься, буде важко покараний» [43, арк. 62].

Отже, бачимо тільки погрози та насилля з боку нової влади, яка називала себе визволительською України від більшовизму. Нова влада відстоювала концепцію приватної власності на землю і критикувала колгоспну систему, однак в Рейхскомісаріаті «Україна» вона була в основному залишена (ця система була зручною для експлуатації українських селян). Промисел і торгівля мали служити для потреб Німеччини і розподілу споживчих товарів для частини працюючого населення. І якщо на початковому етапі влада ставила перед собою завдання не налаштувати проти себе населення, то згодом навіть грати на ментальності українців вона наміру не мала, а її воєнні, політичні та економічні заходи набували протилежних ознак. Рейхскомісаріат «Україна» являв собою фактично колонію, яка входила до обсягу німецького «життєвого простору».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Воєнне лихоліття на Поділлі (1941-1945 рр.) /Слободянюк П.Я.,Вавринчук М.П.,Олійник Ю.В.,Смоленюк П.С.,Телячий Ю.В.. – Кам'янець-Подільський, 2006.-312 с.
2. Рекотов П. Плани війни та характер окупаційного режиму в Україні 1941-1944 рр. (історико-правовий аспект) // Право України. – 1997. – №5.
3. Державний архів Хмельницької області (далі: ДАХО). – Ф.Р-420. – Оп.1. – Спр.15.
4. Косик В. Україна і Німеччина у II світовій війні у документах: Зб. німецьких архівних матеріалів. – Львів, 1997. – т.1.
5. ДАХО. –Ф.Р-581. – Оп.1. – Спр.1; Мінковецькі вісті. –1941. –13 жовтня.
6. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВО). – Ф.Р-1311. – Оп.1. –Спр.9.
7. ДАХО. –Ф.Р-420. – Оп.1. –Спр.6.
8. Вінницькі вісті. – 1941. – 8 жовтня.
9. ДАХО. – Ф.Р-434. – Оп.1. – Спр.41.
10. Вінницькі вісті. – 1942. –27 травня;
11. Вінницькі вісті. – 1941. – 3 вересня.
12. Український голос. – 1943. – 6 червня.
13. Український голос. – 1943. – 17 жовтня.
14. ДАХО. – Ф.Р-805. – Оп.1. – Спр.75.
15. Український голос. – 1943. – 1 вересня.
16. ДАХО. – Ф.Р-429. – Оп.1. – Спр.2.
17. Світлий промінь. – 1942. – 15 червня.
18. ДАВО.– Ф.Р-1312. – Оп.1. – Спр.264.
19. Вінницькі вісті. – 1942. – 14 лютого.
20. Вінницькі вісті. – 1942. –18 січня.
21. Вінницькі вісті. – 1942. – 30 листопада.
22. ДАХО. – Ф.Р-429. – Оп.1. – Спр.2, Світлий промінь.. – 1942. –15 червня;
23. ДАВО. – Ф.Р-1311. – Оп.1. – Спр.305; Український голос. – 1943. – 30 грудня.
24. ДАХО. –Ф.Р-461. – Оп.1. – Спр.1.
25. ДАВО. – Ф.Р-1311. – Оп.1. – Спр.9.
26. Вінницькі вісті. – 1941. –24 вересня.
27. ДАХО. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Спр.3.
28. Вінницькі вісті. – 1941. –5 жовтня.
29. ДАХО. – Ф.Р-805. – Оп.1. – Спр.13.
30. Вінницькі вісті. – 1941. – 27 листопада.
31. ДАХО. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Спр.5.
32. Урядовий голос. – 1943. – 30 грудня.
33. ДАХО. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Спр.62.
34. Вінницькі вісті. – 1943. – 8 квітня.
35. ДАХО. – Ф.Р-539. – Оп.1. – Спр.158.
36. Вінницькі вісті. – 1943. – 5 жовтня.
37. Вінницькі вісті. – 1941. –7 вересня.

37. ДАХО. – Ф.Р-805. – Оп.1. – Спр.75.
 38. ДАВО. – Ф.Р-1311– Оп.1. – Спр.5.
 39. Міньковецькі вісті. – 1941. – 13 жовтня.
 40. Дунаєвецькі вісті. – 1942. – 21 лютого.
 41. ДАВО. – Ф.Р-1434. – Оп.2. – Спр.9.
 42. ДАХО. – Ф.Р-458. – Оп.1. – Спр.2.
 43. ДАХО. – Ф.Р-434. – Оп.1. – Спр.7.

Петрова А.И. ХАРАКТЕРНЕ ЧЕРТЫ И ОСОБЕННОСТИ ОККУПАЦИОННОГО РЕЖИМА В РЕЙХСКОМИССАРИАТЕ «УКРАИНА» (НА МАТЕРИАЛАХ ХМЕЛЬНИЦКОЙ И ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТЕЙ).

В статье рассматриваются характерные черты оккупационной политики фашистской Германии в Рейхскомиссариате «Украина» в годы Второй мировой войны. На основе документальных, литературных, архивных материалов исследованы особенности ее воплощения на территории восточного Подолья, а именно в Хмельницкой и Винницкой областях. Проанализирована динамика развития и методы воплощения оккупационной властью национальной, экономической, социальной, культурной политики.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Рейхскомиссариат «Украина», Подолье, оккупационный режим.

Petrova A.I. CHARACTERISTICS AND REGIMES FEATURES OCCUPATION IN REICHSCOMMISSARIATB РЕЙХСКОМИСАРИАТЕ «УКРАИНА» «UKRAINE» (ON THE MATERIALS KHMELNYTSRY AND VINNITSIA).

The article deals with the characteristics of the occupation policies of Nazi Germany in Reichscommissariat «Ukraine» during the Second World War. On the basis of documentary, literary, archival materials to study specific features of its embodiment in those areas of the eastern Podolia, namely in the Khmelnytsky and Vinnitsa regions. The dynamics of development and methods embodiment of the occupying power of the national, the economic, social and cultural policies.

Keywords: World War II, the Reich Commissariat Ukraine, Podolya, occupation regime

УДК 94 (477) «1945/1955»: 37-058.237 (411.16)

О.А. Прохоренко

**ВПЛИВ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНИХ КАМПАНІЙ НА СТАНОВИЩЕ
 НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ В
 УРСР (1945-1955 рр.)**

У статті проаналізовано вплив політико-ідеологічних кампаній на становище науково-педагогічної інтелігенції єврейської національності в УРСР (1945-1955 рр.). З'ясовано, що вони позначилися значними деформаціями морально-психологічного стану професорсько-викладацького складу вищої школи УРСР.

Ключові слова: науково-педагогічна інтелігенція, ідеологічні кампанії, політико-адміністративний тиск, морально-психологічний стан, суспільні настрої.

В умовах утвердження України як демократичної та правової держави значно зріс інтерес громадськості до тих сторінок вітчизняної історії, які тривалий час не виправдано і незаслужено замовчувалися. Друга світова війна, тоталітарний режим, ідеологічний тиск та репресії відчутно вплинули на українське суспільство 1945–1955 рр. Постраждали всі народи, які проживали на теренах республіки, але найбільшого терору як з боку німецьких завоюників, так і радянських спецслужб зазнали українські євреї.

У радянський період усі матеріали, які мали будь-яку інформацію щодо впливу політико-ідеологічних кампаній на науково-педагогічну інтелігенцію єврейської національності в УРСР післявоєнного періоду, були засекречені. Активно вивчати «єврейське питання» науковці розпочали з утвердженням незалежності України. Саме з 1990-х рр. з'явилися перші фундаментальні роботи, автори яких намагалися об'єктивно розкрити складні та трагічні сторінки вітчизняної історії післявоєнного періоду. Ці праці справили значний вплив на наукове розуміння суті тоталітаризму та його впливу на населення єврейської національності.